

РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Статтю присвячено дослідженню процесів реформування банківських систем у країнах Центральної та Східної Європи. Розглянуто особливості, тенденції і фінансові проблеми діяльності банків у країнах ЦСЄ. Досліджено суперечності функціонування банківської системи в Україні та запропоновано напрями її подальшого розвитку.

З початком ринкової трансформації економік постсоціалістичних країн відбулися радикальні зміни в організації їх банківських систем. При цьому слід зауважити, що сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси на міжнародних фінансових ринках значною мірою впливають на характер фінансових реформ у країнах Центральної та Східної Європи, і в т. ч. на розвиток української економіки. Це актуалізує питання розвитку фінансової системи України та визначення основних напрямів її реформування, в т. ч. зміцнення банківської системи в країні.

Реформування банківських систем країн ЦСЄ здійснювалося у кілька етапів.

1-й етап. *Початкова лібералізація банківського законодавства і проведення первинної приватизації банків.* Процес приватизації банків у різних країнах ЦСЄ був несинхронним. Зокрема,

в Угорщині, Польщі, країнах Балтії первинна приватизація банків розпочалася в 1987-1989 рр., в Словаччині, Чехії - в 1990-1992 рр., в Болгарії, Румунії, Словенії і Хорватії - з 1996 р. Ті країни, в яких раніше відбулися приватизаційні процеси в банківській сфері, відповідно й раніше отримали можливість стати членами ЄС. У свою чергу, приватизаційні процеси в Болгарії, Румунії та деяких інших країнах значно запізнili. Їх активізація в другій половині 90-х років була обумовлена прагненням указаних країн стати членами ЄС. На першому етапі банківських реформ велика кількість банків виникла завдяки спрощеним процедурам ліцензування; банки створювалися й обслуговували певні великі підприємства, які домінували на ринку; банки могли існувати й отримували прибуток за рахунок перепродажу ресурсів. У результаті було створено значну

кількість нежиттєздатних комерційних банків. Це спровокувало банківську кризу, яка стала передумовою для початку другого етапу банківських реформ (реструктуризації банків, залучення іноземного капіталу та посилення банківського нагляду).

2-й етап. *Залучення іноземного капіталу (вторинна приватизація) та створення рівних умов для функціонування вітчизняних та іноземних банківських установ.*

Важливим напрямом зміцнення національної банківської системи у реалізації вторинної приватизації та реструктуризації банків стали ліквідація боргів та виведення банків зі стану проблемних, які проводилися з метою підвищення ринкової вартості банку (в т. ч. з метою його наступного продажу стратегічному інвестору).

Реструктуризація проблемних кредитів проводилася шляхом:

- переоформлення частини неплатежів підприємств комерційним банкам на довгострокові зобов'язання держави або прийняття державою на себе банківських «проблемних кредитів» за участю спеціально створених для цього державних фінансових інститутів. Наприклад, у Словаччині - це було Державне агентство з управління активами, в Угорщині - Угорський банк розвитку, в Чехії - Банк консолідації, в Хорватії - Державне агентство банківської реабілітації;

- збільшення капіталу банку через випуск додаткових емісій акцій. Держава при цьому гарантувала купівлю певної частини випущених акцій, і комерційний банк отримував можливість збільшення резервів та списання частини безнадійних боргів формально за свій рахунок, а реально - за рахунок держави. Цей метод був характерним для Угорщини, Хорватії, Словаччини;

- отримання банком у володіння пакету акцій підприємств-боржників і відповідно права участі в управлінні цим підприємством;

- проведення повної або часткової процедури банкрутства підприємств-боржників. Борги при цьому погашалися за рахунок проданого майна або лізингу майна боржників.

Після реструктуризації безнадійних банківських боргів проводилася вторинна приватизація банків із залученням іноземного капіталу або національного капіталу шляхом кооперування кількох покупців.

3-й етап. *Запровадження сучасних банківських продуктів, технологій і банківського мене-*

джменту, властивого країнам з ринковою економікою.

Розглянемо особливості й тенденції реформування банківських систем в окремих країнах ЦСЄ.

БОЛГАРЫ

У 1991 р. розпочато перший етап реформування банківської системи країни. Визначено статус центрального банку країни та створено державні й недержавні комерційні банки. На кінець 1994 р. в країні діяло 10 державних комерційних банків, 23 приватні комерційні банки, 2 іноземних банки та 3 відділення іноземних банків. Характерне для цього періоду ліберальне банківське законодавство поряд із великою кількістю ризикованих кредитів у структурі активів банків стало передумовою банківської кризи в 1996 р. Наприкінці 1995 р. 70 % кредитів країни належало до проблемних [1]. Збитки болгарських банків становили 320 млн доларів.

Другий етап банківської реформи розпочався в 1996 р. і передбачав реорганізацію банківського сектору країни (в т. ч. реалізацію процедури банкрутства банків) та концентрацію банківського капіталу. До травня 1997 р. збанкрутіло 14 банків країни, в т. ч. 5 з 10-ти державних банків. З 1998 р. розпочалася приватизація державних банків за участю іноземних інвесторів* [2]. На початку 2000 р. в Болгарії функціонувало 28 державних і приватних комерційних банків.

КРАЇНИ БАЛТІЇ

Латвія. Перший етап реформування банківської системи було розпочато в 1989 р.: визначено статус Центрального банку та створено 67 фінансово-кредитних установ. Для цього етапу характерна значна лібералізація банківського регулювання, переважання в структурі банківських операцій ризикованих кредитів, недосконалість банківської звітності та системи оподаткування, несформованість правового забезпечення в країні та відсутність кваліфікованих кадрів. Через проблеми платоспроможності у багатьох банків було скасовано ліцензії, і до 1995 р. кількість банків країни скоротилася до 45, а до 1996 р. до 35. У 1995 р. із 45 банків лише 16 мали ліцензії на прийом депозитів, а до 1996 р. кількість таких банків скоротилася до 11. 1993-1996 рр. - це роки банківської кризи в Латвії [3].

З 1996 р. в країні розпочато другий етап банківських реформ, який характеризувався запровадженням жорсткої системи банківського регу-

лювання і контролю, зокрема: визначено обсяг обов'язкових банківських резервів у Центральному банку - 8 % середнього обсягу банківських депозитів; визначено розмір статутного капіталу - 3,9 млн дол.; встановлено співвідношення акціонерного капіталу й сукупних активів - 10 %; запроваджено регулярні інспекції та перевірки банків (у т. ч. незалежні аудиторські перевірки); заборонено надання банками кредитів інсайдерам на суму більше 15 % власного капіталу або надання кредитів на пільгових умовах; обмежено розмір відкритих валютних позицій - до 40 % обсягів власного капіталу; встановлено максимальний розмір компенсації приватним вкладникам - 500 латів; визначено розмір власного капіталу банку - 5,6 млн дол. Як наслідок, у банківській системі відбулися позитивні зміни. В 1996 р. активи латвійських банків зросли на 36 %, їхній акціонерний капітал - на 42 %, загальний обсяг кредитів - на 16 %, залучених вкладів - на 31 % [3].

Крім того, для Латвії характерна лібералізація ввозу-вивозу капіталу. Громадяни країни та іноземні громадяни можуть мати рахунки в будь-якій валюті, відсутні обмеження за операціями з валютою. Це є передумовою залучення іноземних інвестицій у банківський сектор Латвії. Зокрема, в 2001 р. 24 % сукупного капіталу банківського сектору країни в розмірі 2,2 млрд дол. припадало на долю іноземного капіталу.

Литва. На першому етапі реформування банківської сфери (1990 р.) в країні було визначено статус Центрального банку та створено рівень комерційних банків. Цей період характеризувався ліберальним банківським регулюванням і переважанням неконтрольованих кредитів у активах банків. Як наслідок, протягом 1992-1995 рр. доля ліквідних активів (більшу частину яких становили короткострокові вклади в зарубіжних банках) зменшилася від 44 % до 15 %, а доля вимог до приватного сектору (переважно за позиками) збільшилася від 17 % до 54 %. До 1995 р. (після ряду банкрутств) у країні залишилося 19 банків, а до середини 1997 р. - 11 діючих банків [3].

З 1997 р. розпочато другий етап реформування банківської системи Литви за участю міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світового Банку), який передбачав санацію банків, їх приватизацію стратегічному інвестору та встановлення жорсткого банківського регулювання і нагляду.

Естонія. Починаючи з 1990 р., процеси становлення дворівневої банківської системи здій-

снювалися в умовах ліберального банківського регулювання та неконтрольованості банківського кредитування. Це призвело до того, що в 1992—1994 рр. третина банків країни збанкрутувала. Кількість банків скоротилася з 42 у 1992 р. до 15 в 1996 р. [3].

З 1994 р. розпочато другий етап реформування банківської системи Естонії, який передбачав реструктуризацію банківського капіталу та встановлення жорсткого банківського регулювання і нагляду. Зокрема, в 1994 р. Центральный банк країни зобов'язав 11 банків не сплачувати дивіденди, а спрямувати прибуток на нарощування власного капіталу. Частково у сфері банківського регулювання і контролю в країні постійно посилювалися вимоги щодо мінімального обсягу статутного капіталу банків (в 1998 р. - 6,7 млн дол.) [3].

Третій етап банківських реформ (з 2000 р.) характеризується зростанням банківських активів і прибутків.

ПОЛЬЩА

Протягом першого етапу банківських реформ (1989-1994 рр.) в Польщі запроваджено 2-рівневу банківську систему з функціонуванням Центрального банку, 3-х державних спеціалізованих банків, 9-ти державних регіональних універсальних банків, 75 новостворених приватних банків та 663 кооперативних банків [4]. З 1992 р. в країні було розпочато первинну приватизацію державних банків через продаж контрольних пакетів акцій на Варшавській фондовій біржі. Це призводило до розмивання власності банків серед дрібних акціонерів і не сприяло підвищенню ефективності їх діяльності. В цей період у країні існували обмеження щодо можливості придбання іноземними інвесторами контрольного пакету акцій приватизованих банків. Як наслідок, відбулася приватизація лише 4-х державних банків. Протягом цього періоду характерним явищем було існування надзвичайно великих сум неповерненої заборгованості у банках. Зокрема, в 1992 р. сума прострочених («поганих») боргів банків становила 1,5 млрд дол., що, зокрема, обумовлювалось відсутністю ефективних власників у банках і було основною передумовою активізації приватизації, зорієнтованої на стратегічного інвестора.

З 1996 р. в країні розпочато 2-й етап банківських реформ через вторинну приватизацію і реформування банківського сектору із залученням стратегічного зарубіжного інвестора. Участь іноземного капіталу в польській банківській сис-

темі стала основним джерелом її розвитку, але основною умовою допуску іноземних банків до приватизації було їх зобов'язання до участі в санації і реструктуризації польських банків.

Держава також брала участь у фінансовому оздоровленні банків. Під час реструктуризації проблемних кредитів борги підприємств розподілялися за ступенем вірогідності повернення, після чого визначалися квоти їх повернення: 2, 5, 20, 50, 100 % та обирався один із варіантів подальших дій. Були можливі такі заходи: відстрочка сплати боргів, зменшення відсоткової ставки, часткове списання боргів, обмін боргів підприємств на їх акції. У такій ситуації банки мали здійснювати не лише власне фінансове оздоровлення, а й фінансове оздоровлення підприємств, власниками яких вони були. За подібною схемою відбулася реорганізація 9 спеціалізованих банків, на долю яких припадало 55 % всіх кредитів польським підприємствам. Після реструктуризації та фінансового оздоровлення банки пропонувалися на продаж в основному іноземним інвесторам [5].

Наслідком другого етапу реформ банківської системи стало збільшення частки іноземного капіталу в статутних фондах польського банківського сектору (53,8 % в 2001 р.) поряд зі знизенням долі держави в кредитно-фінансовому секторі економіки. Зростання впливу зовнішніх інвесторів - одна з найбільш характерних тенденцій сучасної реорганізації системи польських банків [6].

У 2002 р. для польської банківської системи були характерними зростання власного капіталу комерційних банків до 10,7 млрд дол. і процеси концентрації серед кооперативних банків. На кінець 2002 р. кількість кооперативних банків скоротилася з 642 до 605.

На початок 2003 р. (після 14 років перетворень) структура польської банківської системи включає: Національний банк; 8 державних комерційних банків (3 банки - у повній державній власності та 5 - у непрямому управлінні); 54 приватних комерційних банків (7 - з переважанням польського капіталу і 47 - з іноземним капіталом); 605 кооперативних банків.

РУМУНІЯ

Реформування банківської системи від початку 1990-х років здійснювалося через визначення статусу Центрального банку та створення рівня комерційних банків. До 1996 р. в країні налічувалося 30 комерційних банків. При цьому 67 %

фінансового сектору країни знаходилося під контролем 4 великих державних банків: Комерційного банку, Банку зовнішньої торгівлі, Сільськогосподарського банку, Банку розвитку [3]. Надмірне адміністративне втручання держави в управління державними банками поряд зі значним скороченням валютних резервів держбанків спричинили кризу банківського сектору. Протягом 1995-1996 рр. Центральний банк країни неодноразово надавав фінансову підтримку банкам, які знаходилися у скрутному фінансовому становищі.

З 1996 р. розпочалася реструктуризація банківського сектору. Капітал банків нарощувався за рахунок додаткових емісій акцій. Здійснювався продаж державних пакетів акцій приватним інвесторам. На початок 2001 р. у державній власності залишалося 2 великих банки, на долю яких припадало більше 50 % активів банківського сектору.

З метою зміцнення системи банківського регулювання і нагляду в Румунії запроваджено ряд заходів. Створено Фонд страхування вкладів, і всі банки, які приймають вклади, зобов'язані зробити внесок у Фонд страхування в обсязі 1 % від статутного капіталу. Фонд страхування вкладів гарантує виплату вкладів до 10 млн лей (3 тис. дол.) [3]. Запроваджено систему банківських рейтингів, відповідно до якої банки поділяються за ступенем ризику, і всі більш ризиковані банки регулярно інспектуються [7]. Показник достатності капіталу встановлений у розмірі 12 % банківських активів, а норми банківських резервів у Національному банку - 10 % від суми акумульованих коштів (за даними резервами нараховується відсоткова ставка 10 %). Встановлено обмеження на максимальний розмір кредиту одному клієнту - не більше 20 % від статутного капіталу. За всіма кредитами, які перевищують 10 % від статутного капіталу, комерційний банк має звітувати перед Національним банком. Валютні рахунки не повинні перевищувати 10 % статутного фонду. Відкриття кредитних ліній іноземцям здійснюється лише з дозволу Національного банку. Іноземні банки можуть відкривати філії та спільні банки, а також мають право на всі види операцій [5].

ЧЕХІЯ

У 1990 р. розпочато перший етап реформування банківської системи Чехії. Первинна приватизація здійснювалася за ваучерною схемою, причому більшість акцій залишилась у власності

держави або дрібних власників. Перехід до дворівневої банківської системи проведено в 1991 р. Чеський національний банк (Центральний банк) створено на основі Державного банку. Основна частина комерційних банків - універсальні [5].

Протягом 1992-1997 рр. у країні зберігався державний контроль над банками, переважали командно-адміністративні методи політики управління банками та визначення умов фінансування підприємців [8]. Як наслідок, на початку 90-х років у країні на балансах більшості банків знаходилося багато прострочених кредитів. Сумарний обсяг проблемних активів становив 5 млрд дол. У 1996 р. банківська система Чехії була у стані повної кризи. Із 55 банків, які діяли на той час у країні, 8 (у т. ч. 5 серед найбільших банків) були у стані банкрутства [4]. В окремих банках було введено зовнішнє управління, а деякі було ліквідовано.

З 1998 р. розпочато другий етап реформування банківської сфери, який передбачав приватизацію державних банків (у т. ч. 4 великих державних банків) з їх попередньою реструктуризацією й очищенням балансів від «проблемних» кредитів (за участі держави) та подальшим продажем банків стратегічним інвесторам (іноземним банкам) [9].

Фондом національного надбання (аналог Фонду державного майна в Україні) було емітовано облігації на суму 50 млрд крон, із яких 35 млрд крон було спрямовано на покриття боргів комерційним банкам, а 15 млрд крон - розподілено в банках [5].

Крім того, в країні було створено Банк консолідації, що взяв на себе борг 122 млрд крон, який боржники мали сплатити протягом 8 років під 13 % річних. Основними клієнтами Банку консолідації були державні підприємства, які підлягали приватизації. Реструктуризація проблемних кредитів включала: інвентаризацію активів і пасивів банків; виділення і поділ за походженням, ступенем ризику втрат, дебіторських кредитів; відповідну диференціацію участі держави в погашенні боргів; і надалі - поділ підприємств-боржників на окремі категорії для продовження угоди кредитування, списання боргу, продажу боргу, обміну на акції підприємства тощо [5].

Негативною рисою подібної системи реструктуризації боргів є те, що банки здебільшого ставали власниками збанкрутілих підприємств, зменшуючи тим самим ліквідність своїх активів, власну фінансову стійкість і стійкість всієї банківської системи країни в цілому. Після реструк-

туризації всі державні банки країни були приватизовані іноземними інвесторами.

У сфері банківського регулювання і контролю також було запроваджено ряд заходів. Встановлено обмеження щодо структури банківських активів (зокрема, обмежений обсяг володіння банком юридичною небанківською фінансовою установою - не більше 15 % власного капіталу в кожному окремому підприємстві та не більше 60 % в усіх таких підприємствах). Обов'язковою є ідентифікація особи клієнта при здійсненні ним операцій на суму більше 500 тис. крон. Створено фонд гарантування банківських депозитів (максимальна сума страхування депозиту складає 400 тисяч чеських крон). Запроваджено систему розкриття банками інформації про результати діяльності (щорічне опублікування звітів про фінансовий стан банків, його акціонерів, діяльність тощо).

УГОРЩИНА

Перший етап реформування банківської сфери Угорщини розпочато в 1987 р. шляхом визначення статусу Центрального банку та формування системи комерційних банків. У країні було створено 40 банків, серед яких переважали державні. Зростання кількості банків супроводжувалося нагромадженням проблем щодо підбору кваліфікованих кадрів, наявності пропонованих банківських послуг, капіталізації банків тощо. Зокрема, в 1990 р. 11,5 % усіх коштів на балансах банків було оцінено як сумнівні, а в 1993 році сумнівні борги за кредитами склали до 30 % сумарного кредитного портфелю.

З 1994 р. в країні розпочато другий етап реформування банківської сфери. Проведено санацію кризових банків і розпочато приватизацію з орієнтацією на іноземних інвесторів. Перед приватизацією в країні було проведено систему заходів щодо скорочення питомої ваги «поганих» або «проблемних» кредитів.

Одним зі способів скорочення прострочених кредитів у балансах банків був *обмін боргів на державні облігації*. В кінці 1992 р. серед банків з нормативом достатності капіталу 7 % були розміщені державні довгострокові облігації (20-річні) в обмін на незабезпечені банківські кредити. Держава купила за 50 % балансової вартості безнадійні борги до 31.12.1991 р., за 80 % вартості - борги станом на 15.12.1992 р. і за 100 % вартості — борги реорганізованих і приватизованих підприємств. В операції брали участь 14 банків, і загальна вартість угод у цій операції скла-

дала 98,4 млрд форинтів. Держава, в свою чергу, продала частину «поганих» кредитів з дисконтом Угорському банку розвитку [1].

Ще одним способом вирішення проблем простроченої заборгованості, який використовувався в 1993-1994 рр., було проведення *масштабної рекапіталізації банків*, яка здійснювалася шляхом збільшення капіталу банків (додаткові емісії акцій) і викупу державою частини випущених акцій. Як наслідок, співвідношення капіталу з активами банку в 4 великих державних банках було доведено до 8 % [1].

Приватизація державних банків здійснювалась шляхом проведення тендерів на продаж великих пакетів акцій іноземним інвесторам. Протягом 1995-2000 рр. у країні було продано 10 державних банків, у яких попередньо було здійснено санацію. Доля іноземного капіталу в банківському секторі підвищилась від 12 % в 1994 р. до 62 % в 1998 р., а частка державної власності навпаки зменшилась від 68 % до 21 % за той же період. На початок 2000 р. питома вага зарубіжних інвесторів у банківському капіталі зросла до 65 % [10].

Починаючи з 1999 р., банки в Угорщині мають право самостійно проводити операції з усіма видами цінних паперів та надавати інвестиційні послуги без посередництва брокерських фірм [11]. Тобто банківська діяльність є універсалізованою.

Слід зауважити, що реформування банківських систем у країнах ЦСЄ супроводжувалося *проблемами банкрутства* значної частини банків. Протягом 90-х років відбулося значне скорочення кількості діючих банків у цих країнах. У Болгарії протягом 1990-1998 рр. кількість банків зменшилася від 67 до 28. В Чехії - від 55 до 36 (1995-2003 рр.). В Угорщині - з 26 до 13 (1994-1998 рр.). У Польщі кількість комерційних банків скоротилася з 87 до 59 (1993-2002 рр.), а кількість кооперативних банків - з 1394 до 605 (у 1996-2002 рр.). В Естонії - з 20 до 4 (1993-1998 рр.). В Латвії - з 31 до 12 (у 1995-1998 рр.). В Литві - з 26 до 5 банків (1993-1998 рр.). У Хорватії - з 53 до 43 банків (2000-2002 рр.) [12].

У цей період країни ЦСЄ пережили кілька банківських криз, у ході яких суттєво прискорилися процеси банкрутства банків під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Причому якщо в одних країнах відбулася лише одна банківська криза (Естонія - 1992 р., Латвія і Литва - 1995 р.), то для інших країн були характерними кілька етапів загострення фінансових проблем у бан-

ківській системі: Болгарія - банківські кризи 1991-1994 рр., 1995 і 1996-1997 рр.; Чехія - 1991-1993 рр., 1996-1997 рр.; Угорщина - 1992-1994 рр., 1995 р., 1997 р.; Польща - 1991 р., 1993-1994 рр., 1994-1998 рр. [13].

Основними причинами *фінансових проблем болгарських і хорватських банків* були наявність та зростання прострочених («поганих») кредитів у їх кредитних портфелях (як успадкованих із часів соціалістичної економіки, так і тих, що виникали внаслідок погіршення діяльності національних підприємств через скорочення їхнього державного фінансування, скорочення ринків збуту продукції, несформованість ринкових форм і методів фінансування та організації діяльності на підприємствах), а також неефективний внутрішній банківський менеджмент. У 1990 р. в Болгарії доля «поганих» кредитів становила 54 % від загальної кількості банківських кредитів. У 1996 р. із загальної суми кредитних активів банків (924 млрд левів) на долю стандартних боргів припадало 51,31 %, на долю сумнівних боргів - 33,26 %, а на долю безнадійних боргів - 16,43 %. Протягом 1996-1997 рр. в країні відбулося подальше погіршення платоспроможності банків. Це зумовило банкрутство й ліквідацію 15 банків - 1/3 від загальної кількості банків у країні [14].

Банкрутство банків у країнах Балтії зумовлювалося несформованою системою банківського регулювання і нагляду на першому етапі становлення банківської системи; недосконалістю систем обліку і звітності, які не відображали реальної картини фінансового стану банків; несформованістю системи правового регулювання і банківського менеджменту.

Фінансова криза в банківській системі *Латвії* 1995 р. була зумовлена скороченням можливостей латвійських банків обслуговувати зовнішньоторговельні операції між країнами Сходу і Заходу та отримувати високі прибутки за рахунок різниці в цінах.

Передумовою банківських криз *в Естонії* було те, що банки цієї країни були тісно пов'язані з функціонуванням російських банків. Основна маса ресурсів банків Естонії за часів соціалістичної економіки знаходилася в московських банках. На початку 1992 р. московські банки заморозили всі активи, що належали неросійським банкам. Це викликало фінансові проблеми в трьох великих естонських банках: NESB, Об'єднаному Балтійському банку (які мали активи у Зовнішекономбанку в Москві) та Ощад-

ному банку. Обсяги заморожених активів становили: NESB - 40 млн дол., Об'єднаний Балтійський банк - 36 млн дол., Ощадний банк - 25 млн дол. (на його долю припадало 85 % сімейних заощаджень). Значимість Ощадного банку та бажання зберегти довіру до банківської системи країни в цілому зумовили підтримку Центральним банком платоспроможності Ощадного банку в 1992 р., у той час як іншим двом великим банкам довелося самостійно вирішувати свої фінансові проблеми [13]. Після кризи трьох великих банків країни Центральним банком Естонії було проведено огляд і перевірку банківської системи в цілому. Як наслідок, відбулася велика кількість банківських поглинань, і в 1993 р. кількість банків у країні зменшилася від 43 до 23.

В цілому, протягом 1991—2002 рр. в Естонії ліквідовано 6 банків, які отримали ліцензію, але банківську діяльність так і не почали. 29 банків не відповідали вимогам щодо обсягів статутного капіталу та іншим нормам банківської діяльності, з них 13 були оголошені банкрутами і ліквідовані, а 16 - пройшли процедуру злиття (поглинання) з іншими банками.

До банкрутства банків у Польщі, Угорщині призвели: «погані кредити» в кредитних портфелях банків; надмірна секторна сегментація діяльності банків, внаслідок якої погіршення фінансового стану підприємств певної галузі призводило до появи проблем платоспроможності та ліквідності у банках (аграрний сектор — кооперативні банки); концентрація банків як наслідок конкурентної боротьби в банківській сфері та лібералізації доступу іноземних банків; посилення регулюючих норм банківської діяльності; проблеми, пов'язані з неефективним внутрішнім банківським менеджментом [13].

В Чехії і Словаччині фінансові проблеми банків були зумовлені державною власністю на провідні банки в країнах, а також формуванням у ході масової приватизації системи перехресної власності банківського і підприємницького секторів. З одного боку, банки продовжували утримувати позиками на плаву «свої» підприємства, у такий спосіб перешкоджаючи звільненню економіки від неефективних виробництв (за оцінками, до 40 % промислових підприємств країни є технічними банкрутами). З іншого боку, зростали обсяги сумнівних та ризикованих кредитів у портфелях банків, що погіршувало їх фінансову стійкість [15].

Виділяючи особливості та етапи банківських реформ в інших країнах перехідної економіки,

відзначимо також і ряд особливостей *банківської сфери України*.

1. У стабільній ринковій економіці необхідною умовою кредитування підприємств є наявність «позитивної» кредитної історії. В українських умовах основна маса підприємств у кращому разі взагалі не має такої історії, а в гіршому — має незадовільну кредитну історію. Але кредитування таких підприємств все одно потрібно здійснювати.

2. У стабільній ринковій економіці діє принцип «висока дохідність - плата за високі ризики». В українських умовах класичне співвідношення «ризик - дохідність» - викривлене. Так, державні цінні папери, які мають невеликий ризик через державні гарантії протягом тривалого часу їх обігу, мали дуже високу дохідність, незіставну з дохідністю вкладень у реальний сектор економіки. Це, в свою чергу, зумовлювало більш високу дохідність вкладень українських банків у державні цінні папери, в той час як у світовій практиці традиційним вкладенням грошей, яке приносить найбільш високі прибутки, є, як правило, вкладення в реальний сектор та в інвестиційну діяльність.

3. У стабільній ринковій економіці підвищення кредитної ставки відсотку на грошові ресурси зумовлює зниження попиту на кредити. У вітчизняних умовах зростання ставки відсотку на кредитному ринку було пов'язане з високим рівнем інфляції, що викликало ажіотажний попит на кредити, оскільки в умовах інфляції виграє позичальник, а програє кредитор. У країні тривалий час спостерігався додатковий попит на дешеві кредити. Крім того, з'явився прошарок так званих недобросовісних позичальників, які беруть кредити в ситуації запланованого банкрутства і використовують їх для особистого споживання.

4. У стабільній економіці співвідношення між обсягами короткострокових і довгострокових депозитів і кредитів приблизно постійне. Причому довгострокові депозити (як форма особистого страхування) і довгострокові кредити (як форма прибуткового вкладення коштів у промисловий сектор економіки) становлять значну величину. В умовах нестабільної української економіки в довгострокових вкладеннях не зацікавлені ні вкладники (фізичні особи), ні фінансові посередники (банки й інші кредитні організації), ні позичальники (промислові підприємства). Перші програють як суб'єкти, що кредитують банки й отримують лише часткову компенсацію

інфляційних втрат і мають високий ризик неповернення коштів. Інші (банки) не можуть розміщувати довгострокові ресурси з огляду на те, що стратегії підприємств зорієнтовані не на розвиток, а на виживання. Для третіх (підприємств) кредит є недоступним через високі відсоткові ставки.

5. У перехідній економіці взаємодія банківського і промислового секторів здійснюється в умовах конкуренції з альтернативними сферами вкладення банківських ресурсів. Необхідність подолання несприятливих умов зовнішнього середовища вимагає від банків замість традиційних (класичних, характерних для стабільної економіки) сфер вкладання коштів - промислових галузей і підприємств - проникнення на інші ринки, які зазвичай виконують другорядні функції.

6. У стабільній економіці діють ринкові механізми повернення боргових зобов'язань, закріплені законодавчими актами. В українських умовах борги часто не вдається повернути. Здійснюється або списання безнадійної заборгованості або її залік на умовах неповної компенсації. Тому потрібна розробка особливих методів забезпечення максимальної компенсації боргу.

Дослідивши основні аспекти розбудови банківських систем у країнах перехідної економіки з урахуванням сучасних тенденцій глобалізації, концентрації банківської діяльності та інших сфер фінансових ринків у країнах Європи та світу, а також зважаючи на необхідність вирішення проблем вітчизняних банків, думаємо, що **подальший розвиток банківської системи України** має здійснюватися з урахуванням таких напрямків:

Укрупнення банків

1. Створення банківського об'єднання у формі банківської корпорації, банківської холдингової групи, фінансової холдингової групи.

2. Укрупнення банку шляхом злиття з іншим банком або поглинання, купівля іншого банку. Можлива купівля малого банку.

Зняття заборони на створення в Україні філій іноземних банків полегшить процедуру відкриття

іноземних банківських установ та сприятиме збільшенню можливостей і обсягів надання кредитів банківськими установами. Фінансові ресурси іноземних материнських банків у сотні разів більші, ніж капітал їхніх дочірніх банків в Україні. Безпосередній вихід іноземних банків через їхні філії на ринок України сприятиме не тільки значному збільшенню пропозиції кредитних ресурсів, а й їх різкому здешевленню.

Крім того, ставки за кредитами в країнах - членах Європейського Союзу не перевищують 4-6 % річних, що нижче рівня кредитних ставок в Україні у 3,5-4 рази. Це призведе до значного посилення конкуренції між банками на ринку України. Конкурентоспроможними будуть лише ті банки, які зможуть значно знизити ставки за кредитами. А це під силу лише великим системним банкам, які заробляють гроші за рахунок великих обсягів операцій.

Для довідки. За підсумками 2003 р. в Україні кількість банків з активами понад 1 млрд грн зростає з 10 до 19. Ряд банків України однією зі стратегічних цілей на 2004 р. обрали створення банківських об'єднань або злиття з іншими банками.

Розширення мережі банків та клієнтської бази. Банкам доцільно розширяти мережу, мати свої філіали у всіх потенційно сприятливих регіонах. Одним зі шляхів до цього є об'єднання з іншим банком, із реально існуючою мережею та клієнтською базою. Інший шлях - експансія на ринок регіонів України.

Диверсифікація ресурсної бази банків. Орієнтація в основному на депозити юридичних і фізичних осіб навіть за умов простоти такого способу залучення ресурсів є невиправданою. Доцільно освоювати ринок корпоративних облігацій у якості їх емітента.

Експансії банків на різні види фінансових ринків. Зокрема, на ринок пенсійних послуг, ринок медичного страхування, іпотечний ринок, ринок муніципального боргу, ринок страхових послуг тощо.

Розширення переліку послуг, що надаються банками.

1. Головин М. Банковские системы в переходных экономиках // Мировая экономика и международные отношения. - 2003, - № 2. - С. 15-25.
2. Вересюк А. Болгария продала последний государственный банк // Банковская практика за рубежом. - 2003. - № 6 (54). - С. 22-25.
3. Масленников В. В. Зарубежные банковские системы: научное издание. - М.: ТД «Элит-2000», 2001. - 392 с.
4. Бартенева А. В один прыжок не получилось // Эксперт. - 1997. - № 32.

5. Банківські реформи в країнах Східної Європи і Росії. Факти і аналіз / Під заг. редакцією С. Л. Тігіпка, - Дніпропетровськ: Преском, 1995. - 142 с
6. Звензик В., Шамкович В. Польские банки теряют независимость // Банковская практика за рубежом. - 2000. - № 2 (14). - С. 18-21.
7. Коноваленко Н. Промежуточный финиш румынских реформ // Банковская практика за рубежом, - 2001. - № 6 (30). - С. 50-51,
8. Завьялова Е. Долгая дорога к банковской приватизации

- в Чехии // Банковская практика за рубежом.- 2000.- №6 (18).-С. 34-35.
9. *Вересюк А.* Банки Центральной Европы ищут деловых партнеров на Западе // Банковская практика за рубежом.- 2000.- № 6 (18).- С. 31-33.
10. *Иштван Лендьел.* Интеграция в международную банковскую практику. Опыт Венгрии // Банковское дело в Москве.- 2003.- № 10.
11. О положении в банковской системе Венгрии // Бюллетень иностранной коммерческой информации (БИКИ) № 6 (8202).- 20 января 2001 г.- С. 5, 16.
12. Дані Центральних банків відповідних країн.
13. *Tang H., Zoli E., Klytchnikova I.* Banking Crises in Transition Economies II Policy Research Working Paper. - The World Bank, 2000.- P. 90.
14. Материалы газеты «Бизнес и Банки».- М., 18.07.1997.
15. *Дорошенко Л.* Конец банковского социализма в Чехии и Словакии? // Мировые дискуссии.- 17.12.2003.

S. Hlushchenko

REFORMING OF BANKING SYSTEMS IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

The article is concentrated on the research of the banking systems' reformation processes in the countries of Central and Eastern Europe. The particularities, tendencies and financial problems of banking activity in the countries of Central and Eastern Europe have been covered. The collisions of functioning in the banking system of Ukraine have been searched and the directions of future development have been proposed.